

KOMBATANCKI ETOS MIASTA ZIELONKA I WOJSKOWEGO INSTYTUTU TECHNICZNEGO UZBROJENIA

COMBATANT ETHOS OF ZIELONKA TOWN AND THE MILITARY INSTITUTE OF ARMAMENT TECHNOLOGY

Artykuł o charakterze historycznym - *The paper of historic character*

Jerzy MODRZEWSKI

Podczas wojny – żołnierz Armii Krajowej, kpr. pchor. Zgrupowanie „Radosław”
In the wartime – soldier of AK (Home Army), Corporal, Officer Cadet – Battlegroup „Radosław”

Od autora

1 września 2021r. minęły 82 lata dzielące nas od wybuchu II Wojny Światowej. Jest to znaczący okres w naszym życiu i pamięci. Przeszedłem i ja ten wielki szlak przeżyć i wspomnień, a swoją służbę i pracę zakończyłem w Wojskowym Instytucie Technicznym Uzbrojenia w podwarszawskiej Zielonce. Daje to mi śmiałość do zapisania niektórych faktów skrywanych w pamięci i refleksji o tych trudnych wojennych czasach. Mam nadzieję, że czytelnik moje opowiadanie przyjmie z życzliwością.

1. Wstęp

Zielonka, miasto od 31 grudnia 1960 roku, jak każde inne, ma swoją historię. Ma ono także historię swojego kombatantstwa, co jest jego szczególną cechą, wyróżniającą go spośród innych.

Warto zapoznać się z losami, które były udziałem miasta, jego mieszkańców i społeczności od lat dawnych do dzisiejszych.

Author's note:

Date of 01 September, 2021 marks 82 years from the start of the Second World War. It is a meaningful time in our life and memory. I also covered that great road of experiences and memories to terminate my service and work in the Military Institute of Armament Technology in Zielonka near Warsaw. For that reason I dare to put on the paper some facts and reflections hidden in memory about that difficult wartime. I hope that the reader receives my story with kindness.

1. Introduction

Zielonka has been a town since 31 December, 1960 and has its own history like other ones. But its combatant history is specific and distinguishing among others.

It is worth to find out more about some stories of the town, its inhabitants and societies happening from the past to now.

Traces of the first settlements found

Ślady pierwszego osadnictwa znaleziono na obszarze Zielonki i w jej okolicach, a archeolodzy podają, że pochodzą one z bardzo wczesnych lat przed naszą erą. Tereny Równiny Praskiej zaludniały wówczas kultury zajmujące się rybołówstwem i myślistwem. Piaszczysty teren i liczne wydmy sprzyjały tego typu zajęciom, również jeszcze w późniejszych czasach.

W drugiej połowie X wieku tereny obecnej Zielonki stanowiły dobra książęce, a od XIV wieku była to część dóbr królewskich wsi Bródno. W XV-XVI wieku ogromna leśna puszcza rozciągała się na północ od obecnej dzielnicy podwarszawskiej Marki. Nazwa sąsiedniej dzielnicy - Pragi wg przekazu historyków pochodzi od prażenia, wypalania puszczy i okolicznych lasów.

Przez ziemie okolic Zielonki przepływała rzeka Długa. W XVI wieku stawiano na niej młyny wodne. Jeden z zachowanych, około 1906 r. został włączony do folwarku o nazwie Zielonka, przy którym wybudowano karczmę. Zabudowania folwarku znajdowały się w miejscu, w którym obecnie jest klasztor ss. Dominikanek (Misjonarek). Z czasem w tym rejonie powstała wieś opisywana na mapach jako Zielonka.

Na początku XX wieku na tych terenach zaczęto na wielu parcelach wznosić mieszkalne domy, przeważnie o charakterze letniskowym, głównie dla sfer kupieckich i średniego personelu przemysłowego. Domy letniskowe były na ogół drewniane, budowane w specjalnym stylu letnich domów wypoczynkowych. Niektóre miały oryginalną architekturę np.: dom przy ul. Skorupki 4, Zaułek 8 (styl dworski), bogata, zróżnicowana bryła domu przy ul. Mickiewicza 76 i okoliczne zabudowania. Inny natomiast charakter mają domy na ul. Długiej, budowane na początku XX wieku. Tu panuje styl domów robotniczych.

near Zielonka are assessed by archaeologists on the very early years B.C. Terrains of the Prague Plain were populated then by cultures involved in fishing and hunting. Sandy grounds and numerous dunes were preferable for such activities also in later times.

In the second half of 10th century the area of present Zielonka was a part of duke estate, and since the 14th century of king's estate belonging to village Bródno. In 15th-16th centuries an immense jungle covered the area spreading to the Nord from the present Warsaw's suburban quarter Marki. The name of Prague for a neighbour quarter originates according to historic records from a roasting, and burning out the jungle and forests in the vicinity.

The Długa River flew in the surroundings of Zielonka and in the 16th century some watermills were built on it. A one of them was left and was attached to a farming settlement named Zielonka around 1906, where an inn was built. The farmhouses of the settlement were in the place where now is the Convent of Dominican Nuns (Missionaries). With the time a village appeared there in maps as Zielonka.

At the beginning of 20th century many lots were established there and building of summer houses started mainly for merchants and medium technical personnel. The summer houses were usually made of wood and in style of summer recreational dwellings. Some of them had an original architecture like a house at 4 Skorupki St., or 8 Zaułek St. (in the country manor style), the house at 76 Mickiewicza St. and other buildings in the vicinity had rich and diversified architecture. The houses at Długa St. were built in the beginning of 20th century in quite a different style for working people.

It may be interesting to know what an

Interesujące jest, jak na charakter miejscowości, która nazwę Zielonka zaczęła nosić najprawdopodobniej przed połową XVIII wieku, pochodzącą od nazwy folwarku i karczmy, odcisnęły swoje piętno lata wojen.

Jednym z pierwszych dziejowych wydarzeń miasta była bitwa stoczona podczas insurekcji kościuszkowskiej na terenie Zielonki. Maszerujące na Warszawę rosyjskie wojska generała Suworowa zostały w Wołominie zatrzymane. Po bitwie, rozpoczętej 26 października 1794 r. i początkowym sukcesie polskich wojsk powstańczych, kawaleria Suworowa opanowała sytuację i po niezwykle krwawej walce oddziały polskie gen. Byszewskiego uległy i poddały się.

Inny charakter miały losy opisywanej miejscowości w czasie I wojny światowej. Niemcy wywieźli z Zielonki w dniach 11 i 12 października 1916 r. wielu mieszkańców, metodą „łapanki”, stosowaną później w latach okupacyjnych w Warszawie, do pracy przymusowej w charakterze robotników w niemieckim przemyśle zbrojeniowym.

W czasie wojny bolszewickiej w 1920 r., prowadzonej przez już niepodległą Polskę, stoczono u granic Zielonki zasadniczą bitwę z nawałą rosyjską. Natarcie bolszewików 14 sierpnia 1920 r. ominęło Wołomin i przełamując obronę naszych wojsk pod Leśniakowizną, doszło do terenów Ossowa i zostało tam powstrzymane. Podczas kontrnatarcia zginął bohaterski kapelan 8 Dywizji Piechoty ksiądz Ignacy Skorupka.

Na granicy poligonu Zielonka w miejscu bitwy, w 1928 r. wybudowano kapliczkę ku czci poległych, przy której przed wojną odbywały się oficjalne uroczystości rocznicowe, zapomniana w okresie okupacji oraz powojennym, choć pielęgnowaną przez okoliczną ludność i tolerowaną przez władze wojskowe i cywilne. Kapliczka istnieje do dziś, od początku lat 80-tych poważnie rozbu-

imprint was left by years of wars in character of the town which took the name of Zielonka after some farmhouses and the inn existing in the first half of the 18th century.

The battle fought in Zielonka during the Kosciuszko insurrection was one of the first historical events the town was involved into. Russian troops of general Suworov marching to Warsaw were halted at Wołomin. The battle started on 26 October, 1794 with an initial success of the Polish insurgents but the Suworov's cavalry prevailed and after a fierce fight the troops of Gen. Byszewski were defeated and surrendered.

During the First World War the fate of the town was a bit different. The Germans arranged round-ups on 11 and 12 October, 1916 and transported many residents for enforced work in German military industry, what by the way they repeated later during the years of occupation in Warsaw.

During the Bolshevik war in 1920 which was waged by then independent Poland the major battle against the Russian aggression was fought near Zielonka. The attack of Bolsheviks on 14 August, 1920 passed by Wołomin and after breaking through the defence line of our troops at Leśniakowizna reached the region of Ossów where it was halted. The chaplain of the 8th Infantry Division, heroic priest Ignacy Skorupka, fell in a counterattack.

A wayside shrine was built in 1928 at the edge of the Zielonka proving range in the site of the battle, to memorise the fallen, and the official anniversary ceremonies were held there before the war, whereas during the occupation and after the war it was forgotten, but it was cared by the local residents and tolerated by the military and civilian authorities. The shrine exists up to now and after its significant enlarging in the beginning of the eighties it is now used

dowana, aktualnie jedno z miejsc uroczystych obchodów rocznic Bitwy Warszawskiej.

as one of sites for solemn celebrations of the Warsaw's Battle anniversaries.

Fot. 1. Kapliczka ku czci poległych w 1920 r.
Photo 1. Shrine honouring the fallen in 1920.

2. Organizacja instytucji badawczo-rozwojowej z dziedziny uzbrojenia

Koniec roku 1920 był dla naszych sił zbrojnych szczególnie ciężki. Na uzbrojeniu Wojska Polskiego znajdowało się kilkadziesiąt różnych typów dział pochodzenia rosyjskiego, francuskiego, austriackiego, niemieckiego i włoskiego oraz podobna ilość różnych wzorów i typów broni ręcznej i maszynowej. Służba uzbrojenia musiała koncentrować się na usprawnieniach pozostałego po zaborcach i sprawdzonego w toku działań wojennych sprzętu zagranicznego. Różnorodny park artyleryjski stanowiło 22 rodzaje typów i kalibrów armat na różnym poziomie sprawności. Powstała w tej sytuacji konieczność posiadania

2. Establishing an Ordnance Research-development Centre

The end of 1920 was especially difficult for our armed forces. The Polish Army used a few dozen of various types of guns of Russian, French, Austrian, German and Italian origin and similar number of models and types of small arms and machineguns. The ordnance service was focused on revitalisation of foreign equipment which was checked in military operations and left after the occupants. Diversified inventory of artillery guns comprised 22 categories of types and calibres at different levels of efficiency. A need arose then for a centre in the army to verify the status of technical

w armii placówki do przeprowadzania weryfikacji stanu wyposażenia technicznego, przeprowadzania prac badawczo - rozwojowych, normalizacyjnych, technologiczno – konstrukcyjnych.

Decyzją Ministerstwa Spraw Wojskowych 4 czerwca 1919 r. został powołany Instytut Wojskowo – Techniczny, któremu podlegała Artyleryjska Komisja Doświadczalna i Pracownia Broni Małokalibrowej z siedzibą na terenie Warszawskiej Cytadeli. Jednak 11 sierpnia 1920 r. rozkazem Sztabu Gen. WP Instytut został zlikwidowany.

Po kilku nieudanych zamiarach organizowania odpowiedniej placówki badawczo-rozwojowej z dziedziny uzbrojenia, utworzono 25 marca 1926 r. Instytut Badań Artylerii (IBA), następnie 7 kwietnia 1927 r. Instytut Badań Materiałów Uzbrojenia (IBMU), z Centralą Badań Poligonowych w Rembertowie, później przeniesioną do Zielonki (ze zmienioną nazwą na Centrum Badań Balistycznych – CBBal.), a ostatecznie 30 października 1934 r. powołano Instytut Techniczny Uzbrojenia (ITU).

ITU mieścił się w gmachu Instytutu Przeciwigazowego, na ulicy Ludnej 11, a następnie w budynku nr 13 i we wrześniu 1938 r. przeniósł się do nowo zbudowanego bloku w Al. Niepodległości, naprzeciw Politechniki Warszawskiej. Centrum Badań Balistycznych było intensywnie rozbudowywane aby zabezpieczyć coraz ambitniejsze zamierzenia polskich konstruktorów uzbrojenia. W 1936 oddano do eksploatacji jedną z najnowocześniejszych wówczas strzelnic dla broni małokalibrowej, posiadającą kryte tunele o długości do 400 metrów, która po modernizacji jest jednym z nielicznych takich obiektów w Europie.

equipment, and perform the work on research-development, standardisation, and technological-designing domains.

Decision of the Ministry of Military Affairs dated on 04 June, 1919 called on the Military Technological Institute with the subordinated Experimental Commission on Artillery and the Workshop of Small Arms with the premisses inside the Warsaw's Citadel. But the Institute was cancelled on 11 August, 1920 by the order of the General Staff of the Polish Army.

After some unsuccessful attempts to organise a suitable research-development centre on ordnance, the Artillery Testing Institute (ATI) was created on 25 March, 1926, to be followed next by the Materiel Testing Institute (MTI) called on 07 April, 1927 and containing the Range Testing Centre in Rembertów which was later transferred to Zielonka (with the name changed on the Ballistic Testing Centre – BTC), and finally the Ordnance Technology Institute (OTI) was called on 30 October, 1934.

OTI was placed in the building of the Counter-Gas Institute at 11 Ludna Street, and next in the building at 13 Ludna St. to be finally transferred in September, 1938 into a newly constructed building at the Independence Alley just opposite to the University of Technology.

At that time the Ballistic Testing Centre was intensively developed to meet more challenging ambitions of the Polish designers of ordnance. One of the newest small arms firing ranges of that time was handed over in 1936 to the use, and after the upgrading it still is one of a few such objects in Europe with its covered 400 m tunnels.

Fot. 2. Budynek przy ul. Ludnej 13 w Warszawie, w którym w roku 1938 mieścił się ITU

Photo 2. Building at 13 Ludna Street in Warsaw where OTI (Ordnance Technology Institute) had its premisses in 1938

Fot. 3. Spotkanie towarzyskie pracowników ITU w kasynie 1932 r.

Photo 3. Social meeting of OTI staff in messroom in 1932.

Tuż przed wojną zbudowano specjalny kulołap do badań broni i amunicji artyleryjskiej dużych kalibrów. W ITU powstały wówczas szczególnie udane konstrukcje, jak karabin przeciwpancerny wz. 35 inż. Józefa Maroszka, modernizacja odziedziczonych po zaborcach armat polowych o kalibrze 76 mm

Just before the war a special bullet trap was built to test the guns and artillery ammunition of large calibres. At that time OTI developed some successful designs and among them the antitank rifle, model 35, designed by engineer Józef Maroszek, or the upgrading of 76 mm field guns left by the

do standardowego kalibru 75 mm i inne. W sierpniu 1936 r. podjęto decyzję o budowie polskiej 155 mm armaty, a już w maju 1937 r. przekazano dokumentację do realizacji w polskim przemyśle. W styczniu i lutym 1938 r. przeprowadzono pierwsze próby strzelaniem (zasięg ognia 19 000 m), a po wprowadzeniu niezbędnych zmian konstrukcyjnych uzyskano donośność 27 000 m. To nowoczesne wówczas działo miało być skierowane do produkcji w 1939 r. Przeszkodził temu wybuch wojny. Tempo zaprojektowania, produkcji i badań armaty jest godne podziwu.

3. Ewakuacja Instytutu i Centrum Badań Balistycznych

1 września 1939 r. o godzinie 4⁴⁵ Niemcy dokonały zbrojnego ataku na Polskę. Na front skierowano znaczny potencjał siły (ok. 1,8 miliona żołnierzy piechoty, 2800 czołgów, 10 000 dział, 2085 samolotów. Proporcje tych sił do sił zbrojnych Polski wynosiły: w piechocie 1,5 : 1, w artylerii do ognia pośredniego 2,8 : 1, w czołgach 5,3 : 1.

Działania obronne objęły Instytut Techniczny Uzbrojenia obowiązkowymi zadaniami mobilizacyjnymi. Piątego września 1939 r. Instytut otrzymał rozkaz natychmiastowego opuszczenia Warszawy i ewakuowania się do Lublina. Stosownie do ówczesnych planów dyslokacji państwowych urzędów i instytucji, w miejscach wyznaczonych przez Naczelne Dowództwo WP, miała być prowadzona odpowiednia do nowych okoliczności działalność programowa. Instytut w planach czasu wojennego miał przewidzianą również pełną mobilizację. Wszyscy pracownicy powołani zostali do służby wojskowej.

Po osiągnięciu celu ewakuacji tzn. dojazdu do Lublina, transport ze sprzętem i ludźmi skierowano jednak do Krasnegosta-

occupants to the standard calibre of 75 mm. In August, 1936 a decision was made on development of the Polish 155 mm gun and just in May, 1937 the documentation was transferred to industry to prepare fabrication. In January and February of 1938 the first firing trials were made (range of fire 19 000 m), and after some necessary design improvements the range of 27 000 m was achieved. That, then modern, gun had to be directed into production in 1939 but the start of the war had halted it. The rate of designing, preparation for production and testing of the gun can be only admired.

3. Evacuation of Institute and Ballistic Testing Centre

Germany started military invasion against Poland at 04.45 AM on 01 September, 1939. A significant potential of forces was directed into the front – ca. 1.8 million of infantrymen, 2 800 tanks, 10 000 guns, and 2085 airplanes. The ratio of those forces to the Polish armed forces was: 1.5 : 1 for infantry, 2.8 : 1 for artillery of indirect fire, 5.3 : 1 for tanks.

The Ordnance Technology Institute was involved in obligatory defensive mobilisation assignments. On the fifth of September, 1939 the Institute got the order to leave the Warsaw immediately for Lublin. According to dislocation plans existing at that time for state administration and institutions their activities had to be conducted in the places indicated by the General Commanding Staff of the Polish Army according to the program adapted to new circumstances. The Institute also had plans of complete mobilisation for the wartime. All workers were called to the army.

But when the objective of the evacuation was reached, i.e. Lublin, the transport with people and equipment was directed to

wu. Następnie do silnie bombardowanego przez niemieckie lotnictwo Chełma, przejściowo do Włodawy i dalej do Kowla. W czasie tych przemieszczeń transport był bombardowany wielokrotnie. W rejonie Zdołbunowa transport został rozbity całkowicie. Wielu rannych pracowników i członków kadry umieszczono w najbliższych szpitalach. Kierownikiem transportu mienia instytutowego ewakuowanego z Warszawy był ppłk. dr Tadeusz Felsztyn, w latach 1932-1935 współorganizator i kierownik Centrum Badań Ballistycznych.

Fot. 4. Ppłk dr inż. Tadeusz Felsztyn
– Komendant CBBal. w latach 1932-1935
Photo 4. LtCol. Tadeusz Felsztyn, D. Sc.
– *Commander of BTC in 1932-1935*

17 września rano na ziemię polską niespodziewanie wkroczyła Armia Czerwona. W rejonie, w którym wówczas znalazł się transport ewakuacyjny, sowieckie jednostki przejęły go, aresztując sprzęt i ludzi. Wojskowi zostali wzięci do niewoli, a cywilów zwolniono. Los aresztowanej, zatrzymanej kadry wojskowej nie został dotychczas dokładnie poznany. Ppłk Felsztyn po pobycie w obozie w Kozielsku, w którym przebywał do 1941 r., był wcielony do tworzonego na terenie radzieckim Wojska Polskiego i w składzie

Krasnystaw, and next to Chełm which was heavily bombed by German's aviation, and for a short time to Włodawa, and finally to Kovel. During these movements the transport was bombed many times and it was completely crashed near Zdołbunov. Many members of civilian and military personnel were injured and were placed in nearby hospitals. The co-organiser and head of the Ballistic Testing Centre in 1932-1935, LtCol. Tadeusz Felsztyn, D.Sc., was the head of the transport evacuating the Institute's property from Warsaw.

Fot. 5. Ppłk Franciszek Ostruszka
– Komendant CBBal. w latach 1935-1939
Photo 5. LtCol. Franciszek Ostruszka
– *Commander of BTC in 1935-1939*

The Red Army entered unexpectedly into the Polish territory in the morning of 17 September. The Soviet units captured the evacuating transport and arrested the equipment and personnel. The servicemen were imprisoned and the civilians were set free. The fate of arrested and halted servicemen has not been fully recognised to now. LtCol. Felsztyn was kept in the Kozielsk camp up to 1941 and entered the Polish Army created in the Soviet territory to serve in the Second Corp of the Polish

2 Korpusu WP przeżył całą jego wojenną kampanię. Towarzyszący pułkownikowi w początkowym okresie aresztowania kpt. Bagiński przeżył okres wojenny, ale jego losy pozostały nieznanne. W latach powojennych płk Tadeusz Felsztyn zamieszkał na stałe w Anglii i tam zmarł w 1963 r.

Aresztowania rozdzieliły pracowników i kadrę warszawskiej części Instytutu.

Ewakuacja Centrum Badań Balistycznych z Zielonki zaczęła się 10 września 1939 r. Miejscem przeznaczenia Centrum Badań Balistycznych miał być poligon w Otokach pod Włodawą. Należy zaznaczyć, że w ewakuowanym z Zielonki wyposażeniu były najbardziej cenne egzemplarze prototypowych rozwiązań techniki artyleryjskiej i broni strzeleckiej, badanej w okresie przedwrześniowym. W transporcie była także znaczna część składu amunicji, materiałów wybuchowych i dokumentacji konstrukcyjno-technologicznej. Ewakuowano ok. 200 osób: oficerów, podoficerów i zmobilizowanych do wojska pracowników Instytutu oraz ich rodziny. Komendantem całości transportu był kierownik działu broni małokalibrowej Centrum mjr Franciszek Gadowski. W czasie przejazdu został wyznaczony nowy punkt koncentracji w miejscowości Brody. Pociąg Centrum był także wielokrotnie atakowany przez lotnictwo niemieckie. Transport był wyposażony w sprawny sprzęt do działań aktywnych, co pozwoliło na zorganizowanie obrony przeciwlotniczej i prowadzenie skutecznej walki swoimi środkami ogniowymi. 14 września 1939 r. pod Kowlem został strącony niemiecki samolot trafieniem (trzecim pociskiem) z armaty przeciwlotniczej Boforsa, zamontowanej na platformie ewakuowanego składu kolejowego. W wyniku atakowania przez lotnictwo niemieckie w miejscowości Rożyszcze zginęło czterech żołnierzy z załogi Centrum, a kilkanaście osób było rannych. W połowie września

Army during its whole war campaign. Capt. Bagiński who accompanied the colonel after the imprisonment has survived the wartime but his fate was unknown. In the post-war years Col. Tadeusz Felsztyn was a permanent Resident of the UK where he died in 1963.

The arrests separated the workers and staff of the Warsaw's part of the Institute.

Evacuation of the Ballistic Testing Centre from Zielonka started on 10 September, 1939. The range placed in Otoki near Włodawa was a site of destination for the Ballistic Testing Centre. It has to be noted that the inventory of the equipment evacuated from Zielonka contained the most precious samples of prototype solutions on artillery and small arms which were tested before the September. The transport also comprised a significant part of ammunition depot, explosive materials, and design-technological documentation. Totally ca. 200 persons were evacuated: officers, non-commissioned officers, and workers of the Institute mobilised into the army, and their families. The head of the small arm section Maj. Franciszek Gadowski commanded the whole transport. A new site of destination was appointed in Brody. The train transporting the Centre was also attacked many times by the German aviation, and as it was equipped with efficient weapons for active counteractions then an anti-aircraft defence was organised and effective fight was conducted. On 14 September, 1939 a German plane was downed near Kovel (by third shot) with Bofors anti-aircraft gun mounted on a platform of the evacuating train. Attacks of German airplanes in Rożyszcze killed four soldiers belonging to the staff of the Centre and a dozen of other persons were injured. In the middle of September a service

otrzymano polecenie przetransportowania sprzętu i ludzi do Rumunii lub Węgier. Dalsza jazda transportem kolejowym przez tereny zajmowane przez wojska sowieckie stała się niemożliwa.

order was received for transporting the personnel and equipment to Romania or Hungary. Continuation of the train transport by territories captured by Soviet troops was not possible.

Fot. 6. Dąb pamięci posadzony na terenie WITU, upamiętniający pracowników Instytutu Technicznego Uzbrojenia zamordowanych przez okupantów Rzeczypospolitej Polskiej w czasie II wojny światowej

Photo 6. The memorial oak tree planted in the Military Institute of Armament Technology to memorise the workers of the Ordnance Technology Institute killed in the WW II by occupants of the Republic of Poland

W zaistniałej sytuacji mjr Gadowski zdecydował, aby dotrzeć do walczącego Lwowa i wziąć udział w jego obronie. Zespół Centrum walczył na wzgórzu Lonszanówka do 22 września, tj. dnia w którym Lwów poddano Armii Czerwonej. Później Oddział Centrum został rozwiązany, członkowie zespołu zostali zwolnieni i puszczeni wolno, zatrzymano natomiast komendanta oddziału mjr. Franciszka Gadowskiego.

Major Gadowski został prawdopodobnie rozstrzelany razem z grupą oficerów wziętych do niewoli we Lwowie w nieznanym

At these circumstances Maj. Gadowski decided to get to Lvov and take part in its defence. Personnel of the Centre fought on the Lonszanówka hill to 22 September, i.e. to the day when Lvov was surrendered to the Red Army. Later the Centre Squad was disbanded and its members were released and set free apart of the troop commander Maj. Franciszek Gadowski who was detained.

Maj. Gadowski was probably shot down together with a group of officers imprisoned in Lvov in an unknown site at the

miejscu na Górze Zamkowej.

Oficerowie CBBal. wracający ze Lwowa do Warszawy zostali przechwyceni przez NKWD 25 września w rejonie miejscowości Belcz, przewiezieni do obozów w Kozielsku i Starobielsku oraz prawdopodobnie tam zamordowani. W czasie ekshumacji polskich oficerów zastrzelonych w Katyniu rozpoznano zwłoki ppor. rez. dr. Zbigniewa Kapuścińskiego z Laboratorium Pirotechnicznego Instytutu i ppor. rez. dr. matematyki Stefana, Lecha Sokołowskiego.

4. Brygada Pościgowa w Zielonce

We wspomnieniach prof. Zbigniewa Pączkowskiego, pracownika Instytutu przed i po wojnie, podana jest informacja o wojennych przeżyciach związanych z Instytutem: „W połowie 1939 r. Centrum Badań Balistycznych (tak nazywała się ówczesnie baza poligonowa Instytutu), otrzymało tajne zadanie specjalne: przygotować na terenie poligonu w Zielonce bazę dla Brygady Pościgowej (ok. 50 samolotów myśliwskich) dla obrony stolicy i jej rejonu przed działaniem lotnictwa nieprzyjacielskiego. Przystąpiono do dalszej rozbudowy lotniska położonego pod Ossowem wraz z pracami umożliwiającymi zamaskowanie tak dużej liczby samolotów, a także bazy technicznej, umożliwiającej obsługę tych samolotów”. Prace te przeprowadzono z nadzwyczajną sprawnością i w terminie.

Już 1 września o godz. 7⁰⁰ wystartowały samoloty Brygady Pościgowej, aby odeprzeć nalot na stolicę ok. 100 samolotów Luftwaffe, w obszarze pomiędzy Warszawą, Jabłonną i Radzyminem. W ciągu sześciu dni walki Brygada skutecznie chroniła stolicę przed nalotami od strony północnej, po czym została odwołana.

Eskadra por. Edmunda Piorunkiewicza

Castle Hill.

The officers of BTC who were returning to Warsaw from Lvov were captured by NKWD near Belcz on 25 September and transported to camps in Kozielsk and Starobielsk where they were probably killed. During the exhumation of Polish officers shot down in Katyn the corpses of Ret. Lt. Zbigniew Kapuściński, D.Sc. from the Institute's Pyrotechnic Laboratory, and Ret. Lt. Stefan, Lech Sokołowski, Doctor of Mathematics were identified.

4. The Aviation Pursuit Brigade in Zielonka

Following information may be found in memories of Prof. Zbigniew Pączkowski, one of the Institute's workers before and after the war, concerning wartime events connected with the Institute: „In the middle of 1939 the Ballistic Testing Centre (it was the name of Institute's proving range at that time) received a secret special task to prepare in Zielonka a base for the Pursuit Brigade (ca. 50 fighter planes) to defend the capital and its surroundings against the enemy aviation attacks. The further extension of the airfield near Ossów was launched together with the other works to camouflage such large number of planes and the technical base for servicing them.”. The works were carried out with an extraordinary efficiency and in the due time.

It was just on the 1-st of September at 7.00 when the planes of the Pursuit Brigade took off to fight back the raid of ca. 100 Luftwaffe planes in the area of Warsaw, Jabłonna and Radzymin. Within six days of fighting the Brigade effectively protected the capital against the air raids from the Nord, until it was cancelled.

The squadron of Flying Officer Edmund Piorunkiewicz lost its last technically efficient

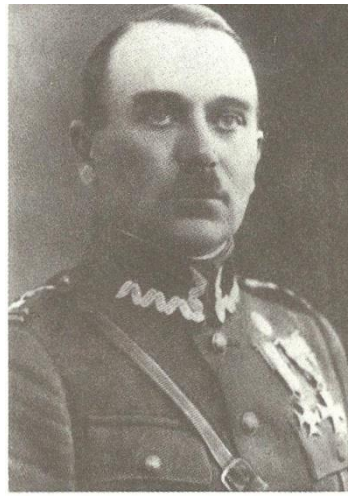
po walce z niemieckimi dywersantami, 21 września w rejonie Wielicka, straciła swój ostatni sprawny samolot. Dowódca eskadry zorganizował, z rozbitych jednostek kompanię piechoty i walczył z nią na prawym brzegu Bugu przy drodze wiodącej do mostu na Włodawę. W Adampolu walcząca kompania znalazła polski samolot PWS-26 pozostawiony bez paliwa. Po jego naprawie, dalszym poszukiwaniu w rejonie walk wraków strąconych polskich samolotów i ich usprawnieniu, odtworzono zdolność do przeprowadzania lotniczego rozpoznania jednostek. Dysponując wyremontowanymi samolotami: PWS-26 i RWD-8 por./kpt. Edmund Piorunkiewicz i por. Józef Wodnicki (RWD-8) przeprowadzili, jako piloci, skuteczne rozpoznanie powietrzne terenów przyległych do Włodawy, umożliwiając jednostkom samodzielnej grupy dalszą walkę.

plane on 21 September near Wielicko after fights against German saboteurs. The squadron commander had organised a company of troops from scattered units and continued the fighting on the right bank of the Bug River at the road bounding for the bridge and further for Włodawa. The fighting company had found a Polish airplane PWS-26 in Adampol left without fuel. The plane was repaired and a search started for some more wrecks of Polish planes in the region of fights what ended in repairing some of them and recovering the capacities for the aerial recognition of units. Using the repaired planes PWS-26 and RWD-8 Flying Officers Edmund Piorunkiewicz and Józef Wodnicki (RWD-8) carried out as the pilots the efficient aerial reconnaissance of terrains in the vicinity of Włodawa to facilitate further fights of that independent group of troops.

Fot. 7. Gen. bryg. Franciszek Kleeberg, dowódca SGO „Polesie”

Photo 7. Gen. Brig. Franciszek Kleeberg, commander of the Special Operating Group (SGO) „Polesie”

Fot. 8. Plk art. w. st. sp. Ottokar Brzoza-Brzezina, dowódca 50 DP

Photo 8. Ret. Col. of Artillery Ottokar Brzoza-Brzezina, commander of the 50th Infantry Division

Fot. 9. Por. pil. Edmund Stanisław Piorunkiewicz, dowódca 13 eskadry

Photo 9. Flying Officer Edmund Stanisław Piorunkiewicz, commander of the 13th Squadron

Ostatni lot w wojnie 1939 r., jak zapisa-no w historii lotnictwa polskiego, odbył 4 października w rejonie Kocka, pilotem był

The last flight of 1939 war recorded in the history of the Polish Air Forces near Kock was piloted by Flying Officer Edmund Pio-

por./kpt. Edmund Piorunkiewicz. Na tym kierunku działały głównie siły zgrupowania gen. Kleeberga, jednym z dowódców był mieszkaniec Zielonki, płk w st. spoczynku Ottokar Brzoza – Brzezina, dowódca zgrupowania „Brzoza”, a następnie 50 Dywizji Piechoty. Losy tego dzielnego oficera przedstawione zostaną w dalszej części artykułu.

5. Ruch oporu w Zielonce

Ruch oporu w Zielonce zaczął się spontanicznie tworzyć już w roku 1939 r. Powstały liczne organizacje, stowarzyszenia, związki m.in. Związek Oficerów Rezerwy, Związek Strzelecki, Służba Zwycięstwa Polski (Później ZWZ i AK). Mieszkańcy Zielonki w Związku Walki Zbrojnej tworzyli konspiracyjne pododdziały, które później weszły w skład organizowanych nowych struktur. Jednym z pierwszych organizatorów był leśniczy z Zielonki Henryk Halstrop. Część obywateli miasta należała także do różnych ugrupowań tworzonych w Warszawie.

Już w dniu 11 listopada 1939 r. grupa harcerzy, do której należeli Stanisław Golcz, Józef Kulczycki, Zygmunt Nowicki, Józef Wyrzykowski, rozwiesiła plakaty, z tekstem Roty, w okolicy stacji kolejowej. W odwecie Niemcy rozstrzelali harcerzy i kilku innych mieszkańców miasta. Byli to: Zbigniew Dymek, Józef Kulczycki, Jan Rudzki, Stanisław Golcz, Kazimierz Stawiarski, Józef Wyrzykowski, Aaron Kaufman, Edward Szweryn i nieznany mężczyzna. Na miejscu tej tragedii postawiono pomnik.

runkiewicz on 04 October. On that direction the main forces of Gen. Kleeberg troops were operating and the resident of Zielonka, Ret. Col. Ottokar Brzoza – Brzezina, commanded there the battle group „Brzoza / Birch” and later the 50th Infantry Division. The fate of that brave officer will be presented further in the paper.

5. Actions of Resistance in Zielonka

Spontaneous resistance actions started in Zielonka just in 1939. Numerous organisations, groups, and associations had been appearing like among others the Union of Retired Officers, Firing Association, Service to Victory of Poland (later ZWZ – *the Union of Armed Struggle*, and AK – *the Home Army*).

The residents of Zielonka conspired in subsections of the Union of Armed Struggle which were later incorporated into new organised structures. Henryk Halstrop, the forester from Zielonka, was one of the first organisers. Some residents of the town were members of various groups created in Warsaw, as well.

Already on 11 November, 1939 a group of scouts comprising among others Stanisław Golcz, Józef Kulczycki, Zygmunt Nowicki, and Józef Wyrzykowski, posted the posters with the text of Rota near the railway station. In revenge the Germans shot down the scouts and a few others residents of the town. They were: Zbigniew Dymek, Józef Kulczycki, Jan Rudzki, Stanisław Golcz, Kazimierz Stawiarski, Józef Wyrzykowski, Aaron Kaufman, Edward Szweryn, and unknown man. In the site of that tragedy the monument was erected.

Fot. 10. Pomnik harcerzy zamordowanych 11 listopada 1939 r.
Photo 10. Monument of scouts murdered on 11 November, 1939.

Polacy szybko poznali prawdziwe zamiary okupanta i jego okrucieństwo, a ruch oporu przybierał coraz skuteczniejsze formy organizacyjne skupiając się wokół Związku Walki Zbrojnej (ZWZ), później Armii Krajowej (AK).

Obszar kraju podzielony został na obwoły, okręgi i rejony. Zielonka, Marki, Pustelnik, Struga i część Kobyłki znalazła się w rejonie II krypt. „Celków” w obwodzie VII krypt. „Obroża”, obejmującym powiat warszawski.

Powiat Warszawski obejmował teren opasujący eliptycznie stolicę. Granica dłuższa szła wzdłuż osi północny zachód i południowy wschód, pokrywając się z biegiem Wisły.

Ludność powiatu warszawskiego w okresie przedwojennym liczyła ok. 320 000 osób, w bezpośrednim otoczeniu Warszawy były niemieckie gospodarstwa warzywnicze, na ogół szklarniowe. Ważne miejsce w powiecie zajmowały zakłady przemysłowe. Istniały także miejscowości o charakterze letniskowym, uzdrowiskowym np. Wesoła, Sulejówek, Otwock, Wołomin. Wojna i okupacja niemiecka wniosły do powiatu wiele zmian w liczbie ludności. Do rejonów przystoecznych napłynęła ludność polska z wysiedlo-

The Poles soon realised what the true aims and cruelty of the occupant were, and the resistance activities consolidated in more efficient organisational forms concentrating around the Union of Armed Struggle (ZWZ), and later the Home Army (AK).

Territory of the country was divided on districts, zones and sectors. Zielonka, Marki, Pustelnik, Struga and part of Kobyłka were inside 2nd sector coded „Celków” in district VII coded „Obroża” which included the Warsaw Administration District.

The Warsaw Administration District encircled the capital in form of an ellipse. The longer border went along the axis Nord-West and South-East along the line of the Vistula River.

Before the war there were 320 000 inhabitants of the Warsaw’s District, and there were also German vegetable farms, usually the greenhouses, in direct surroundings of Warsaw. Industrial factories had important status in the District. There were also the towns of recreational or health resort characters, like Wesoła, Sulejówek, Otwock, Wołomin. The war and German occupation brought into the District many changes in

nych ziem przyłączonych do Rzeszy, głównie z Pomorza i Wielkopolski.

W marcu 1943 r. warszawski powiat liczył ponad 470 000 mieszkańców, w tym ok. 12 000 Niemców. W pierwszym okresie okupacji Niemcy przenieśli i wymordowali ok. 33 000 Żydów.

Pełnię władzy w okresie okupacji otrzymał niemiecki Kreishauptman (Starosta). Zwolniono wielu polskich urzędników z administracji powiatu, znaczną część burmistrzów i wójtów aresztowano. Gminy o dużym procencie zasiedlonych Niemców obsadzono Volksdeutscheami.

Polityka okupanta realizowana była metodami terroru i przymusu przez niemiecką żandarmerię, polską policję w służbie okupanta, jednostki wojskowe i niemieckie instytucje bezpieczeństwa. Oprócz policji na terenie powiatu w Pustelniku, Zielonce, Miłosnej, Wesolej i Rembertowie stacjonowały różne oddziały Wehrmachtu i Waffen SS,.

W II rejonie powiatu stacjonowało 1050 żołnierzy niemieckich i ok. 500 z jednostek „niemieckich regionów wschodnich” w Zielonce, 13 policjantów w strażnicy na Targówku, 163 żołnierzy i policjantów w Markach, 125 żołnierzy przy pracach fortyfikacyjnych i 366 „legionistów” z formacji zagranicznych sprzymierzeńców SS w Pustelniku. Na stacji w Ząbkach przebywało 280 żołnierzy niemieckich i Ukraińców z poddziału remontowego Luftwaffe.

W sąsiednim rejonie III było 3193 żołnierzy różnych formacji w Rembertowie i ponad 2000 w bliskich od Zielonki miejscowościach w Wesolej, Sulejówku i Miłosnej.

W ZWZ i AK ustanowiono dwa pionierstwa w konspiracji. Pierwszy, to szeroko planowana walka konspiracyjna z okupantem i pionier drugi, skupiający działania planistyczne i szkoleniowe. Przygotowywał on działania na czas powstania zbrojnego i odtwarzania sił

the population. Polish citizens expelled from the territories attached to the Reich, mainly from Pomerania and the Great Poland, arrived to the surroundings of the capital.

In March, 1943 the Warsaw's District was inhabited by more than 470 000 residents including ca. 12 000 Germans. At the beginning of occupation Germans resettled and murdered ca. 33 000 Jews.

The German Kreishauptman (district's chief official) exercised complete authority. Many Polish office clerks of the district administration were sacked, and large number of mayors and chief officers were arrested. Communes with a high percentage of settled Germans employed Volksdeutsche clerks.

The occupant's policy of terror and enforcement was executed by German gendarmes, Polish police in occupant's service, military units, and German security institutions. Beside the police, on the territory of the district various units of Wehrmacht and Waffen SS were staying in Pustelnik, Zielonka, Miłosna, Wesola and Rembertów.

In the 2nd sector of the district 1050 German soldiers and ca. 500 soldiers from "German eastern territories" stayed in Zielonka, 13 policemen in the guard post in Targówek, 163 soldiers and policemen in Marki, 125 soldiers at fortification works and 366 „legionnaires" from foreign SS allies formations in Pustelnik. 280 German soldiers and Ukrainians from a Luftwaffe repair subunit were in Ząbki railway station.

In the adjacent 3rd sector 3193 soldiers of different formations were staying in Rembertów and more than 2000 were placed close to Zielonka in Wesola, Sulejówek and Miłosna.

The Union of Armed Struggle (ZWZ) and the Home Army (AK) were divided on two profiles of conspiracy activities. The first profile related to fighting against the

zbrojnych kraju i był wyłączony praktycznie z walki bieżącej.

W drugiej połowie 1941 r. w obwodzie VII „Obroża” zaczęto organizować ściśle zakonspirowane oddziały o zadaniach sabotażowo – dywersyjnych, nazywane sekcjami specjalnymi lub Oddziałami Specjalnymi (OS – nazwa w VII obwodzie). Oficjalna nazwa oddziałów – Oddziały Dywersji Bojowej. Żołnierze tych oddziałów musieli cechować się chęcią otwartej walki z okupantem, niezbędnymi cechami moralnymi, psychicznymi i fizycznymi. Szkolono tych żołnierzy w Szkole Podchorążych lub na specjalnych kursach np. saperskich.

Oddział Specjalny w II rejonie, w składzie którego była Zielonka, stanowiła grupa młodzieży, w przeważającej części pracowników fabryki papy i materiałów izolacyjnych braci Balickich w Pustelniku (wg „Historii oddziału specjalnego” – autorstwa H. Pakuły i M. Szczurowskiego, zbiory środowiska VII Obwodu AK „Obroża”). Prawie wszyscy byli zatrudnieni w zakładowej straży pożarnej.

We wrześniu 1942 r. dowództwo nad oddziałem przyjął ppor. Henryk Dobak ps. „Olsza”. Razem z nim do oddziału włączono grupę młodzieży z Zielonki zorganizowaną przez kpr. pchor. Jerzego Pyfla „Orlicza”. Grupa ta stanowiła drugą sekcję oddziału w składzie: kpr. pchor. Jerzy Pyfel, strz. Józef Ciećkiewicz, strz. Tadeusz Łękawski, kpr. Wiesław Łękowski, strz. Janusz Mazurkiewicz, i NN „Ślązak”. Oddział był uzbrojony w 20 sztuk broni krótkiej, 2 pistolety maszynowe, 3 karabiny.

W październiku 1943 r. w Oddziale Specjalnym działała także zorganizowana 3 sekcja z Pustelnika w liczbie 6 żołnierzy. Razem więc Oddział Specjalny ppor. Dobaka, mającego też ps. „Olszański” – liczył 18 osób. Pod koniec 1943 r. nastąpiła zmiana dowódcy oddziału na ppor. Stanisława Maciejewskiego

occupant in conspiracy, and the second one was focused on planning and training activities. It prepared the operations for the time of an armed uprising and reconstruction of armed forces in the country, and in practice was excluded from the current fight.

In the second half of 1941, in the VII-th „Obroża” district, the highly conspired units for saboteur-subversive tasks started to be organised and were named as the special sections or Special Units (OS – name used in the VII-th district). They were officially named as Units of Combat Sabotage. Soldiers of these units had to be characterised by a will of fighting the occupant openly, and by necessary moral, psychical and physical features. The soldiers were trained in the School of Officer Cadets or on special training courses, e.g. for sappers.

The Special Unit (OS) in the 2nd Sector, where Zielonka was placed, consisted of a group of young men who were mostly the workers of Balicki Brothers Factory of asphalt-impregnated paper and isolating material in Pustelnik (according to “History of the Special Unit” by H. Pakuła and M. Szczurowski, collections of associates of the VII-th AK (*Home Army*) District „Obroża”). Almost all of them were employed in the Factory fire brigade.

In September, 1942 the command of the unit was taken by Sd. Lt. Henryk Dobak pseudonym „Olsza”. Together with him a group of young men from Zielonka organised by corporal, officer cadet Jerzy Pyfel „Orlicz” had joined the unit. The group was a second section of the unit and was composed of: corporal, officer cadet Jerzy Pyfel, shooter Józef Ciećkiewicz, shooter Tadeusz Łękawski, corporal Wiesław Łękowski, shooter Janusz Mazurkiewicz, and unknown „Ślązak”. The unit was armed with 20 pieces of short guns, 2 machineguns, and 3 ri-

ps. „Róg” („Ostroga”). W listopadzie 1943 r. zabity został NN „Ślązak”.

Od 1942 r. w Zielonce działała tajna radiostacja. Dowodzili nią żołnierze AK – Leon Szymański ps. „Kula” i Czesław Kirchner ps. „Figas”. W 1944 r. wskutek wpadki radiostacja została rozszyfrowana przez Niemców. Aresztowano rodzinę Jaskólskich, działaczy konspiracyjnych i właścicieli domu na ul. Podleśnej, ukrywających Leona Szymańskiego.

Jednym z organizatorów ruchu oporu był wspomniany wcześniej płk Ottokar Brzoza-Brzezina. Urodził się 3 marca 1883 r. w m. Protivín (Czechy). Przed pierwszą wojną światową był zawodowym oficerem artylerii armii austriackiej, absolwentem akademii wojskowej. W 1910 r. zwolnił się ze służby z zamiarem działania w środowisku niepodległościowym. Od 1912 r. był członkiem Tajnego Związku Walki Czynnej i komendantem Związku Strzeleckiego w Stanisławowie. W latach 1914 - 1917 był organizatorem i dowódcą 1 pułku artylerii Legionów Polskich. Po kryzysie przysięgowym ponownie służył w armii austriackiej. Od XI.1918 r. do VI.1919 r. dowodził Okręgiem Podhalańskim w Nowym Targu, następnie był dowódcą Okręgu Generalnego Kraków. Awans do stopnia pułkownika otrzymał w czerwcu 1919 r. W latach 1919 – 1924 służył w WP w artylerii, będąc m. in. szefem artylerii i uzbrojenia Okręgu Korpusu VII Toruń. Od sierpnia 1927 r. przeniesiony w stan spoczynku zamieszkał w Zielonce w należącym do niego folwarku Zielonka – Nutka. Niewiele lat upłynęło, kiedy stanął znowu do walki. W listopadzie skontaktował się z Komendą Główną Służby Zwycięstwu Polski (SZP). Jego dom przy ulicy Brzozowej stał się miejscem spotkań miejscowych dowódców, organizowano także pomoc dla środowisk żydowskich, poszkodowanych mieszkańców, wspomagano właścicieli sprzedających środki żywności i bytowania.

fles.

In October, 1943 the Special Unit had also a third section counting 6 soldiers from Pustelnik. Then, the Special Unit of Sd. Lt. Dobak, having also pseudonym „Olszański” – counted 18 persons. At the end of 1943, Sd. Lt. Stanisław Maciejewski pseudonym „Róg” („Ostroga”) became a new commander of the unit. In November, 1943 the unknown „Ślązak” was killed.

Since 1942 a covert radio transmitter was operated in Zielonka by AK (*Home Army*) soldiers – Leon Szymański ps. „Kula” and Czesław Kirchner ps. „Figas”. After an ambush the radio was discovered by Germans in 1944. Family of Jaskólski, conspirators and owners of house at Podleśna street, was arrested for hiding Leon Szymański.

Col. Ottokar Brzoza-Brzezina, mentioned earlier was one of organisers of resistance movement. He was born in Protivín (Czech Republic) on 03 March, 1883, and after graduating a military college was a professional artillery officer in the Austrian Army before the WW I. In 1910 he left the army to join pro-independence movements. Since 1912 he had been a member of the Secret Union of Active Struggle and the commander of the Shooter’s Association in Stanisławów. In 1914 - 1917 he organised and commanded the 1-st artillery regiment of the Polish Legions. After the crisis on the loyalty oath he again served in the Austrian army. From XI.1918 to VI.1919 he commanded the Podhale District in Nowy Targ, and later the General District Kraków. He received promotion to the rank of colonel in 1919. In 1919 – 1924 he served in artillery in the Polish Army and for some time he was the chief of artillery and ordnance of Toruń VII Corp District. After retirement in August, 1927 he lived in Zielonka – Nutka land property owned by him. Not too many

W 1943 r. w jego domu mieściła się baza szkoleniowa dla podoficerów batalionu AK „Dęby” (dowódcą którego był kpt. Woronicz ps. „Grom”). W czasie późniejszym (bliżej historycznie nieznanym) płk Brzoza-Brzezina został aresztowany przez gestapo i przewieziony do obozu jenieckiego w Woldenbergu, skąd po wyzwoleniu wrócił do kraju.

Jest to piękny, bohaterski los jednego z dawnych sarmatów, który nie żałował swojego trudu i życia dla kraju. Życiorys ten może być wspaniałym przykładem aktywności i patriotyzmu. Jego imieniem nazwano ulicę w Zielonce w dzielnicy „Bankowa”.

W 1944 r. znacznie nasiliła się działalność Oddziału Specjalnego „Celków”. Organizowano różne akcje o charakterze bojowym i zaopatrzeniowym w broń. W jednej z takich akcji zginął kpr. „Nałęcz”. Wykonywano wyroki sądów wojskowych okresu konspiracyjnego, likwidacje niemieckich agentów, konfidentów gestapo i policji oraz zwykłych bandytów grasujących na terenie rejonu. Przeprowadzono niszczenie dokumentów w gminnych urzędach i urzędach pracy, zaopiekowano się 5 jeńcami radzieckimi zbiegłymi z niewoli. Niektóre historyczne opracowania z okresu Powstania Warszawskiego podają, że żołnierze Oddziału „Celków” współpracowali z czołgistami radzieckimi w rejonie Strugi i Kobyłka.

W Zielonce działały także środowiska organizacji lewicowych. Gwardia Ludowa 19 września 1942 r. i 25 października 1943 r. wysadziła pociągi z niemieckim sprzętem wojskowym. Zamach na pociąg przeprowadzono także w lipcu 1943 r.

Wielu mieszkańców Zielonki poddanych było bestialskim działaniom okupanta m.in. po wpadce transportu broni przewożonej dla żołnierzy AK w Warszawie. Niemcy rozstrzelali wówczas, nieopodal Czarnego Stawu potocznie nazywanego „Czarniakiem”, 60 mieszkańców Zielonki, Marek i Pustelnika.

years had passed when he was again ready to fight. In November he contacted with the General Command of Victory Service (SZP). His house at Brzozowa street was a place of meetings for local commanders, where the assistance was also organised for Jews, and suffering residents and merchants selling the food and other articles.

In 1943 a training base was in his house for junior officers of „Dęby” AK (*Home Army*) Battalion (commanded by Capt. Woronicz ps. „Grom”). Later, (the date is unknown) Col. Brzoza-Brzezina was arrested by gestapo and transported to the camp of war prisoners in Woldenberg, and after the liberation he returned to Poland.

It is a great and heroic fate of one of the old date Sarmatians who did not regret his effort and life for the country. His life-history may be an excellent example of activity and patriotism, and a street in „Bankowa” Zielonka quarter received his name.

In 1944, activity of „Celków” Special Unit was intensified. Combat actions were organised to acquire the arms and Corporal „Nałęcz” fell in one of them. Sentences of military courts were executed, German agents, confidents of gestapo and police, and regular criminals were liquidated. Documents in commune and labour offices were destroyed, 5 Soviet prisoners who run away from a camp were cared. Some historic sources of the Warsaw Rising show that soldiers of „Celków” unit cooperated with Soviet tankers near Struga and Kobyłka.

The left groups and organisations were also present in Zielonka. The People’s Guard blew up the trains with German Military equipment on 19 September, 1942, and 25 October, 1943. In July, 1943 the train was also attacked.

Many residents suffered from inhuman

5 września 1944 r. w czasie walk toczących się w Warszawie kilka tysięcy mieszkańców Zielonki zostało wysiedlonych do przejściowych obozów w Pruszkowie i Zakroczymiu, a następnie skierowanych do obozów koncentracyjnych i pracy przymusowej na terenie Rzeszy. Część kobiet i dzieci ukryła się przed łapanką w schronisku sióstr Dominikanek.

VII Obwód „Obroża” miał także poważne zadania do wykonania w ramach pionu drugiego organizacji AK, przygotowującego się do działań bojowych oddziały liniowe. Zestawienie stanu osobowego w VII Obwodzie z lipca 1944 r. podaje: 120 pełnych plutonów i 50 skadowanych, 60 oficerów służby, 254 oficerów rezerwy, 254 podchorążych, 2556 podoficerów, 7276 szeregowych. Razem w pierwszej linii 10400 żołnierzy (w historiografiach podawane są różne liczby; dane pochodzą z Archiwum KUL. Materiały VII Obwodu AK).

Rejon II w VII Obwodzie AK „Celków” w październiku 1943 r. liczył 368 żołnierzy, a w czerwcu 1944 r. 614 żołnierzy.

W ramach programu szkolenia kadr dla istniejących i powoływanych pododdziałów Armii Krajowej, w Zielonce w 1942 r. zostały zorganizowane kursy Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty (SPRP). Komendantem kursu Szkoły Podchorążych tego rejonu był por/kpt. Wiktor Lubliner „Kuszel” mieszkający w Zielonce przy ul. Lipowej 8. Kapitan „Kuszel” kierował kursem od chwili jego powstania w 1941 r. do 22 marca 1944 r. Jako komendant i instruktor kursu działał pod pseudonimem „Przedszkolanka”. Zajęcia obejmowały wiadomości ze służby polowej, terenoznawstwa, uzbrojenia, taktyki i dowodzenia. Pod jego kierownictwem, do czasu aresztowania w marcu 1944 r., szkolenie ukończyło ponad 30 podchorążych. Kpt. Lubliner był jednocześnie dowódcą batalionu w II Rejonie

treatment of occupant, and 60 of them from Zielonka, Marki and Pustelnik were shot down near the Black Pond, which was commonly named as „Czarniak”, when the transport of weapons to Warsaw for AK (*Home Army*) soldiers was discovered.

A few thousand residents of Zielonka were ousted to transitional camps in Pruszków and Zakroczym, and next transported to concentration camps and to enforcement labour in Reich, on 5 September, 1944 during the fights in Warsaw. Some women and children avoided the round-up by sheltering in the care house of Dominican nuns.

The VII-th „Obroża” District had also important tasks in the second profile of AK (*Home Army*) preparing for combat operations of the line units. The rolls of staff in the VII-th District for July, 1944, indicate there were 120 complete platoons and 50 incomplete, 60 service officers, 254 retired officers, 254 officer cadets, 2556 junior officers, 7276 privates. In total 10400 soldiers were in the first line (different numbers may be found in historic documents, presented data is from KUL Archives. Materials of VII-th AK District).

2nd Sector of the VII-th AK District „Celków” counted 368 soldiers in October, 1943, and 614 soldiers in June, 1944.

Training courses of the Infantry Reserve Officer Cadets School (SPRP) were organised in Zielonka in 1942 to prepare professional staff for the Home Army. Lt./Capt. Wiktor Lubliner „Kuszel” living in Zielonka at 8 Lipowa St. commanded the Cadet Officers School in the sector from its beginning in 1941 until his arrest on 22 March, 1944 under the code-name of “Nursery teacher”. More than 30 officer cadets completed the training in that time. The curriculum included information on field service, terrain, ordnance, tactics and

Obwodu VII AK „Obroza”. Kapitan przeżył wojnę, ale jak wielu żołnierzy AK musiał się ukrywać przed NKWD i UB pod zmienionym nazwiskiem.

commanding. Capt. Lubliner also commanded the battalion in the 2nd Sector. He survived the war but was hiding from NKWD and UB like many AK soldiers.

Fot. 11. Inż. Józef Maroszek
– konstruktor karabinu
kb. wz. 35 Ur

Photo 11. Eng. Józef Maroszek – designer of rifle kb. wz. 35 Ur

Fot. 12. Mgr inż. Zbigniew Pączkowski „Brzechwa” konstruktor moździerza powstańczego kal. 75 mm z ul. Wareckiej

Photo 12. M. Eng. Zbigniew Pączkowski „Brzechwa” from Warecka Street, designer of riser’s 75 mm mortar

Fot. 13. Inż. Ludomir Heger, projektant rozwiązania pirotechnicznego granatu do moździerza 75 mm

Photo 13. Eng. Ludomir Heger, designer of a pyrotechnical solution of grenade for 75 mm mortar

Niektórzy pracownicy ekipy ewakuowanej swoją wiedzę i umiejętności nabyte w Instytucie wykorzystywało do konspiracyjnej walki z okupantem. Między innymi prof. Zbigniew Pączkowski, inż. Jan Klimm, prof. Wacław Moszyński, inż. Józef Maroszek, inż. Ludomir Heger byli działaczami AK-owskiego podziemia. Porucznik rezerwy inżynier Włodzimierz Miładowski po ucieczce z radzieckiej niewoli był oficerem Szefostwa Służby Uzbrojenia Komendy Głównej AK i zginął w Powstaniu Warszawskim w obronie Państwowej Wytwórni Papierów Wartościowych. Inżynierowie Pączkowski i Heger opracowali i wdrożyli do produkcji w warunkach okupacyjnych 75 mm moździerz wraz z amunicją.

Dzisiaj wymieniając ich nazwiska chy-

Some workers who were evacuated used the knowledge and skills acquired in the Institute to fight the occupant in conspiracy. Among all, Prof. Zbigniew Pączkowski, Eng. Jan Klimm, Prof. Wacław Moszyński, Eng. Józef Maroszek, Eng. Ludomir Heger acted in the AK underground. Res. Lt. Włodzimierz Miładowski, Eng., run away from the Soviet encampment to be an officer of the Ordnance Service Chieftaincy in AK General Command and fall in the Warsaw’s Rising defending the State Factory of Valuable Papers. Engineers Pączkowski and Heger had developed and implemented into production 75 mm mortar with ammunition at occupational conditions.

limy się głęboko, oddając bohaterom hołd za ich walkę we wrześniu 1939 r. i latach okupacyjnych. Nie szczędzili swojego żołnierskiego trudu i krwi dla Polski.

6. Ostatnie miesiące okupacji niemieckiej

W początkach lipca 1944 r. Wehrmacht przystąpił do budowania wzdłuż Wisły, na prawym praskim brzegu, linii obronnej. Przygotowania obejmowały wysiedlenie ludności polskiej z tych rejonów, a także odpowiednio do planowanej linii, podjęto szereg prac na lewym brzegu rzeki. Na murach domów w rejonach prac ogłoszono w wezwaniach miejsca i czas stawienia się mieszkańców do pracy przy budowie umocnień. Wezwania te były jednak przeważnie ignorowane.

Saying their names today we owe them respect for the fight in September, 1939, and in years of occupation. They offered soldier's service and blood to Poland.

6. Last Months of German Occupation

In the beginning of July, 1944 the Wehrmacht started to build a defence line on the right bank of the river in Prague quarter. Preparations included displacement of the Polish population from that area, and some works on the left river bank, as well. The announcements were posted on the walls of houses indicating the time and place where the dwellers were to arrive for building the fortifications. These announcements were mostly ignored.

Fot. 14. Sierpień 1944r. ul. Świętokrzyska. Przygotowanie do próbnego strzelania z moździerza 75 mm konstrukcji inż. Zbigniewa Pączkowskiego (trzyma moździerz w ręku). Granat moździerza był konstrukcji inż. Ludomira Hegera

Photo 14. August, 1944, Świętokrzyska St. Preparation for experimental firing with 75 mm mortar designed by Eng. Zbigniew Pączkowski (he keeps the mortar). The mortar's grenade was designed by Eng. Ludomir Heger

Dowódcy Okręgu Warszawskiego oraz rejonów przekazywali polecenia dotyczące wezwań niemieckich, w których określono,

Commanders of Warsaw Zone and sectors informed about the German announcements concerning the evacuation of

jak należy się zachować w razie ewakuacji mieszkańców i ewentualnych represji za niezgłaszanie się.

29 lipca 1944 r. komendant Obwodu VII podał wytyczne dotyczące zachowania się oddziałów w pogotowiu przed lub po podaniu godziny „W” lub rozpoczęcia akcji „Burza” i Powstania.

Trzeba zaznaczyć, że w lipcu na terenie „Obroży” pojawiły się oddziały, które przechodziły do Kampinosu z Okręgu Nowogrodzkiego Armii Krajowej, dowodzone przez por. Adolfa Pilcha ps. „Góra” (Dolina). Oddziały były dobrze uzbrojone, ich stan osobowy wynosił ok. tysiąc żołnierzy.

Sytuacja na froncie niemiecko – radzieckim w końcowych dniach lipca była szczególnie ciężka. Jeszcze przed dniem Powstania Warszawskiego „wyzwolone” zostały miejscowości wokół Otwocka. Kiedy Otwock znalazł się na zapleczu frontu, nastąpiło wiele aresztowań ludzi związanych z Armią Krajową i jej oddziałami. Aresztowania organizowane były przez NKWD z wykorzystaniem często donosów lokalnych mieszkańców. Aresztowania kończyły się na ogół zesłaniem do obozów w głębi Związku Radzieckiego. Sytuacja ta powtarzała się wielokrotnie po przejściu frontu przez inne rejony.

W trudnej sytuacji znalazł także rejon II, który stoczył w tamtejszym terenie szereg walk z Niemcami. Żołnierze II rejonu powrócili na swój teren ale ich oddziały rozwiązano. Rannych umieszczono w szpitalu w Zielonce, a pozostali starali się skutecznie zatajać swój czynny udział w organizacjach podziemnych.

Dowódca II rejonu mjr Henryk Okinczyc ps. „Bil” z uwagi na to, że znaczna część żołnierzy była zdekonspirowana, zezwolił oficerom i osobom funkcyjnym zgłosić się do wojska gen. Berlinga. Widział w

residents and possible repressions for not coming to indicated places.

On 29 June, 1944 the commandant of VII-th District communicated the guidelines for troops concerning their activities at the standby before and after declaring the „W” hour, or starting the action „Burza” (“Storm”) and the Rising.

It has to be noted that in July in the area of „Obroża” were present the troops commanded by Lt. Adolf Pilch ps. „Góra” (Dolina) which arrived to Kampinos from Nowogrodzki Zone of the Home Army. The troops were well armed and counted ca. one thousand soldiers.

Situation in the German-Soviet front was exceptionally difficult on the last days of July. It was yet before the day of the Warsaw Rising when the villages near Otwock were “liberated”. When Otwock was behind the frontline, then a series of arrests started for people connected with the Home Army and its units. The arrests were often made by NKWD on denunciations of local residents. The arrests usually ended in sending to the camps deep in the Soviet Union. This situation was repeated many times when the front crossed the other places.

The 2nd Sector, engaged in numerous battles against Germans, was also found in difficult situation. Soldiers of the 2nd Sector returned to their origin area but their units were disbanded. The injured ones were placed in Zielonka hospital, whereas the others tried to hide effectively the active participation in underground organisations.

Commander of the 2nd Sector Maj. Henryk Okinczyc ps. „Bil” permitted the officers and other staff personnel to enter the army of Gen. Berling as many soldiers had been already disclosed. He saw it was the only rescue, but he himself stayed in

tym jedyny ratunek, sam jednak ukrywał się i w końcu 1944 r. został aresztowany i przesłany do więzienia w Moskwie, gdzie nagle „zmarł” (dane ze zbioru Środowiska VII Obwodu AK – KUL).

Wojska sowieckie zajęły Zielonkę 14 września 1944 r., przebywając w niej do styczniowej ofensywy wraz z żołnierzami dywizji kościuszkowskiej. W opustoszałym mieście odbyła się defilada kościuszkowców przyjmowana przez Bolesława Bieruta, Michała Rolę-Żymierskiego i Wandę Wasilewską.

Kierownictwo Obwodu VII „Obroża” było powiadomione o stosunku Sowietów do niepodległościowego ruchu oporu w Polsce. W pierwszych dniach po wkroczeniu Armii Czerwonej na tereny „wyzwalane” przyjazne ustosunkowanie się do niej społeczeństwa i niektórych oddziałów AK przeszło poważny kryzys. Zaczęto pojmować motywy powodujące Armią Czerwoną do pozostawienia Warszawy swojemu losowi. Docierały także wiadomości o prześladowaniach członków AK na prawym brzegu Wisły.

12 stycznia 1945 r. ruszyła ofensywa radziecka i pięć dni później cały powiat warszawski był wolny od Niemców.

19 stycznia 1945 r. gen. Leopold Okulicki „Niedźwiadek” wydał oficjalny rozkaz rozwiązujący AK, który bardzo szybko dotarł do oddziałów AK-owskich w terenie.

Był to duży wstrząs dla żołnierzy, nie wszyscy jednakowo rozumieli tę decyzję i z wielkim rozgoryczeniem zastanawiali się co robić dalej. Podjęcie decyzji o ujawnieniu się lub o pozostaniu w ukryciu, w warunkach rosnącej fali aresztowań AK-owców, było bardzo trudne. Uwięzionych torturowano w instytucjach nowej władzy i NKWD. Były masowe wywózki poza Ural, na Syberię i w wielu przypadkach wyroki kary śmierci.

Koniec 1944 r. i początek 1945 r. to czas

covert till the end of 1944 when he was arrested and sent to a prison in Moscow where he suddenly “died” (records of Associates of AK VII-th District – KUL).

Soviet troops entered to Zielonka on 14 September, 1944 where they remained together with the troops of the Kosciuszko Division until the January offensive. The parade of Kosciuszko troops was held in empty town and was received by Bolesław Bierut, Michał Rola-Żymierski and Wanda Wasilewska.

Leaders of the VII-th „Obroża” District were informed about the attitude the Soviets represented to the resistance independence movements in Poland. In the first days when the Soviet Army entered the “liberated” territories a friendly attitude of population and some troops of the AK (Home Army) suffered a serious crisis. The motives which made the Red Army leave Warsaw to its own fate became clear. The rumours about prosecution of AK members on the right bank of the Vistula River were also circulating.

On 12 January, 1945 the Soviet offensive began and five days later the whole Warsaw district was free from Germans.

On 19 January, 1945 Gen. Leopold Okulicki „Niedźwiadek” issued the official order disbanding AK, and the AK troops in terrain were very soon informed.

It was a great shock to soldiers, and as not everyone interpreted the decision in the same way they wondered with a great bitterness what to do next. Making decision about disclosing or remaining in covert was difficult at increased number of arrests on AK members. The imprisoned were tortured by the new authorities and the NKWD. There were mass transports beyond Ural, to Siberia and death sentences in many cases.

At the end of 1944 and beginning of

bezpardonowego rozprawiania się sowietów z AK, likwidacją organizacji i jej wpływów.

Trzeba zaznaczyć, że już 26 lipca 1944 r. przewodniczący PKWN Edward Osóbka Morawski podpisał dokument, który ustalał że Armia Czerwona ma prawo na ziemiach „wyzwolonych” posługiwać się swoją jurysdykcją. Prawo do takiego działania dali sowieckim organom bezpieczeństwa i Armii Sowieckiej – nasi sprzymierzeńcy. Churchill i Roosevelt, oprócz zgody na anektowanie przez Sowietów polskiego terytorium „aż” po linię Curzona, dali przyzwolenie Armii Czerwonej na sprawowanie całkowitej władzy na polskich terenach „wyzwolonych”. Wydając taką zgodę, uwzględniającą zastrzeżenia Stalina, że nie może tolerować na tyłach wojsk sowieckich uzbrojonych formacji niezwiązanych z Armią Czerwoną, dali tym samym prawo do rozbrojenia istniejących zgrupowań AK.

Faktem jest, że na Zachodzie większość mediów i społecznych środowisk odnosiła się z dużą sympatią do ZSRR i jego wysiłku wojennego. Na ziemiach „wyzwolonych”, nasilała się akcja propagandowa, której wyrazem mogą być plakaty rozwieszane na Pradze po zdobyciu jej przez wojska radzieckie z udziałem LWP m.in. na ul. Inżynierskiej we wrześniu i październiku 1944 r. Był to plakat z rysunkiem i podpisem „Olbrym i zapluty karzeł reakcji” (tzn. Armia Krajowa).

7. Zakończenie

W pierwszych latach powojennych do organizowanego od nowa Instytutu Technicznego Uzbrojenia zgłaszali się specjaliści, którzy lata wojenne przeżyli w rozmaitych okolicznościach i chcieli podjąć pracę nad uruchamianą w kraju produkcją uzbrojenia i wyposażenia wojskowego. Do ich grona na-

1945 the Soviets without any mercy liquidated the AK and its influence.

It has to be noted that already on 26 July, 1944 the head of PKWN Edward Osóbka Morawski signed the document stating that the Red Army was entitled to apply its jurisdiction on the “liberated” territories. The right for such actions was granted to institutions of Soviet security and to the Soviet Army by our allies. Churchill and Roosevelt beside acceptation for annexing the Polish territory “up” to the Curzon line by the Soviets, also agreed that the Red Army could execute complete authority on the Polish “liberated” territories. Issuing that acceptation, which among all regarded Stalin’s reservations that any armed formations could not be tolerated behind the frontline of the Soviet troops, they gave the right for disarming the existed formations of the AK (Home Army).

It is a fact that in western countries most of mass media and communities expressed great sympathy to the USSR and its war effort. A propaganda campaign increases in the “liberated” territories what was visible in posters posted in Prague seized by the Soviet troops at participation of the Polish People’s Army (LWP) for instance in Inżynierska Street in September and October, 1944. There was a drawing presented in the poster with the caption „A giant and a filthy dwarf of reaction” (i.e. the Home Army).

7. Summary

Specialists who managed to survive the war at different circumstances and wanted to work on production of ordnance and military equipment in the country were arriving to the Ordnance Technology Institute which was newly organised in the first years after the war. One of the first of them

leży zaliczyć m. in. prof. Zbigniewa Pączkowskiego, inżynierów: Ludomira Hegera, Wacława Stetkiewicza, Stanisława Jabłońskiego, Edwarda Sztekke, Stanisława Ostruszkę, Stanisława Kostro.

Spisujący powyższe informacje o kombatanckiej przeszłości m. Zielonki i wojennych losach Wojskowego Instytutu Technicznego Uzbrojenia nie jest historykiem. Byłem jednym z pracowników naukowych Instytutu i z tego względu historia tej niezwykle ważnej placówki naukowej jest mi bliska. Zapewne jest wiele jeszcze faktów, które należałoby wyjaśnić i przekazać obecnemu pokoleniu pracowników Instytutu czy także mieszkańców miasta Zielonka. Jest to zadanie dla specjalistów nauk historycznych.

Niniejszym opracowaniem starłem się zrelacjonować niektóre dzieje dotyczące struktur organizacyjnych, z których ukształtował się obecny Wojskowy Instytut Techniczny Uzbrojenia. Lata wojny zarysowały także wyraźną historię kombatanckiego losu miasta Zielonka i jego mieszkańców.

were, above all, Prof. Zbigniew Pączkowski, and engineers: Ludomir Heger, Wacław Stetkiewicz, Stanisław Jabłoński, Edward Sztekke, Stanisław Ostruszko, Stanisław Kostro.

The author who prepared the above information on the combatant past of Zielonka and the wartime history of the Military Institute of Armament Technology is not a professional historian. I was one of scientific workers of the Institute and for that I am so closely linked with the history of this exceptionally important scientific centre. Of course, there are many facts to be clarified yet and relayed to the present generation of Institute's employees, or to the dwellers of Zielonka, as well. Anyway, it is a task for professional historians.

I tried to relate in the present paper some events concerning the organisational structures which formed the Military Institute of Armament Technology of today. The years of war also shaped a clear combatant history of Zielonka and its residents.

Bibliografia / Bibliography

80 lat WITU w służbie nauki i techniki uzbrojenia. (2006). Zielonka: WITU.

Kronika - Rocznica 60 lat Instytutu. (1986). Zielonka: WITU.

Kronika - Rocznica 70 lat Instytutu. (1996). Zielonka: WITU.

Łuczak, C. (2007). *Dzieje Polski 1939-1945. Kalendarium wydarzeń.* Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Modrzewski, J. (2011). *Wspomnienia inżyniera wojskowego. Rocznica 85 lat WITU.* Zielonka: WITU.

Satora, K. (2001). *Podziemne zbrojownie polskie 1939-1944.* Warszawa: Bellona.

Sawicki, J. (2002). *Obroża w konspiracji i Powstaniu Warszawskim.* Warszawa: Bellona.

Śląski, J. (1990). *Polska Walcząca (1939-1945).* Warszawa: PAX.

Wróblewski, J. (1989). *Samodzielna Grupa Operacyjna Polesie 1939.* Warszawa: WIH.

